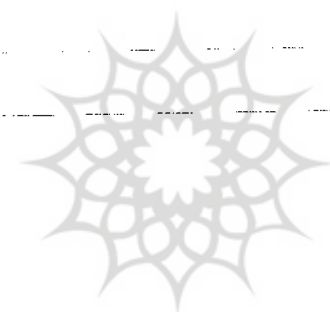

نامه آستان قدس

دفتر تبلیغات اسلامی، مدرسه فیضیه قم

دوره هشتم

شماره چهارم

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
بک قرآن کم نظیر
پربال جان علوم انسانی

از قدیم رسم بوده است که برای قرآنهاى خطى ضمائى مى نوشته و بدین وسیله امکان استفاده از این کتاب آسمانى را بیشتر مى کرده اند . نوع ضمائى به سلیقه و معلومات دارندگان یا نویسندگان نسخه ها بستگى داشته است و اغلب شامل سجاوندی و شان نزول و اختلاف قراءت و دعای ختم قرآن بوده است . گاهی هم بر سهیل تفنن تعداد حروف و کلمات و آیات را یادداشت مى کرده و یا مطالبی خصوصی از قبیل تاریخ تولد و حوادث مهم و نسخه های دارو را در پشت قرآنها مى نوشته اند .

از این مطالب در قرآنهاى چاپى هم نمونه‌هاى هست و شايد يکى از کامل‌ترين آنها قرآن چاپ علمى باشد که انواع واقسام ضمايم را در آن مى‌توان ملاحظه کرد .
در بين قرآنهاى خطى آستان قدس که اخيراً با همت جناب آقاى دکتر رجائى نظم و نسق خاصى بخود گرفته است نسخه‌اى است که از اين لحاظ يکى از نمونه‌هاى بسيار جالب توجه به شمارمى رود و در اين مقاله معرفى مى‌شود .

اين قرآن در ۵۷۸ ورق به قطع رحلى کوچک و به ابعاد تقريباً ۲۰ × ۳۰ سانتى متر به خط نسخ درشت نوشته شده و سرلوح ندارد و تذهيب و جدول بندى آن هم خيلى ساده است . اسم سوره‌ها و شان نزولها و بعضى مطالب ديگر با شجرىف نوشته شده و حاشيه‌هاى هم در خصوص معانى لغات قرآن و اختلاف قراعت دارد .

شماره عمومى اين قرآن ۸۴۳ و شماره خصوصى آن ۱۴۸ است .

يادداشتهاى از عمال آستان قدس دارد که در اغلب نسخه‌هاى خطى کتابخانه آستان قدس ديده مى‌شود از قبيل: ملاحظه تعمير پنجهزار دينار تاريخ شهر جمادى الاولى ۱۳۲ (ظ: ۱۱۳۲) داخل عرض شد با مهر ناخوانا و مهر کتابخانه آستان مبارک رضوى ، بتاريخ شهر رجب المرجب ۱۲۸۷ زيارت شد مهر ابوالقاسم الحسينى . بتاريخ شهر ربيع الاول ۱۲۸۹ زيارت شد مهر الحاجب المتبى العيله سلطان محمد . قرآن به خط محمد حسن کابلى است که آن را در روز جمعه ۱۷ رجب سال ۱۱۳۰ نوشته است: قد تشرف بتحرير هذا الكتاب ۳۹ (شايد منظورش اين بوده است که با اين قرآن ۳۹ نسخه نوشته است) العزيز الذى لا ياتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه تنزيل من حكيم حميد ووفق لاتمامه العبد المذنب العاصى محمد محسن ابن عماد الدين محمد الحسينى التونى فى بلده پيشاور من اعمال صوبه الكابل يوم الجمعة السابع عشر من شهر رجب المرجب سنه مائة وثلثين بعد الالف من الهجرة النبوية المصطفوية على صاحبها الف الف سلام و تحية در سن ۶۴ شمسى .»

وقف نامه مفصلى دارد به عربى که مى‌رساند قرآن را محمد جعفر ابن محمد كاظم در اول رجب سال ۱۲۳۴ بر آستانه وقف و شرط کرده است از بقعة مبارک امام ع و ارض المقدسه (= مشهد) خارج نکنند و توليت وقف بعد از مرگش با عدل علما و فقها باشد . و مقدمه‌اى هم به فارسى دارد که قسمتى از آن از باب اين که نمونه‌اى از ترسل و اعتقاد و ايمان مردم قديم است نقل مى‌شود :

«بسم الله الرحمن الرحيم بر صفائى ضمير مسند آرايان بارگاه دانش و کمال و مرآت خاطر اورنگ نشينان شادروان (= سراپرده) بينش و حال که عرش مجيد ساکنان عالم قدس ولوح محفوظ خلوتيان انجمن است پوشيده نماند که کلمات فرقان و آيات قرآن جوهر رست

که از مبدا فیاض کبریای احدیت زیور صورتام و تمام ولباس معانی واحکام عام برای کافه انام پوشیده و گوهریست تابان درخشان که از موج خیز قلمز [= دریا] قدرت در صدف فطرت جوشیده دریست بی بها (یعنی قیمتش را نمی شود تعیین کرد) که چون بالماس سمع فهم و درک و طوع طاعت سفته گردد آرایش چهره نوعروسان نظم هستی دوجہانی موجودات تواند نمود و شب چراغ گوهریست جهان آرا که چون در درج اعتقاد راسخ نهفته باشد سلسله جنبان انتظام و جمعیت نثر کائنات خواهد بود . چشمه حیوانیست که بهر سر گشته حال آب روی توفیق بخشد در عرصه وجود لذت حلو و طعم حیات جاوید بجشد . توفیق طفرای دیباجه فرمان واجب الاذعان خالق ارض و سماست و کلام معجز نظام سید انام که « و نسخ بکتابهم کل کتاب نزل من السماء و مهیمننا علی الکتب » در توصیف و بیانش آیتی هویدا است . گوهر یکدانه ایست که در میان صدف بحرین دل و جان انس و ملک پرورش یافته و طوطی شیرین کلامیست که در چمن فصاحت و بلاغت شاخسار قلم تقدیر بال سخن طرازی گشوده.... (بعد) ابراهیم یحان بن علی بن مردانخان که از الف ابتدای فصل غنوفان شباب ناتای تمت آخر موسم شیبه که در مرحله هفتاد و ششم (دستکاری کرده اند) رحلت کرده اوقات عمر خود بغير مصرف تحصیل علوم اخروی صرف ننموده با اقدام لیل و نهارش غیر راه نوشتن تفسیر و احادیث وزهد و تقوی دیگر سبل و طریقی را نه پیموده و مدام با جماعه کثیره از علمای خاصه صحبتش بوده در مراتب دنیوی در سن هیجده سالگی در زمان شاه جهان پنجهزاری شده بود و سه مرتبه صوبه دار کشمیر و یک مرتبه پنجاب و دو مرتبه بهار عرف پتنه و یکبار بنگاله و یکبار آله آباد و یکبار کجرات احمد آباد و در آخر کار کابل و هفت هزاری و خطاب علی مردانخانی داشته

در مدت پنجاه و شش سال تفسیری نوشت که واضح باشد و مدلل از مذهب خاصه و در مدت العمر مکرر مسودات مختصر و بنظر های مکرر و آخرش مطول تمام نمود چنانچه در این مجلد اسم تفاسیر و کتبی که از آن انتخاب کرده بقلم آمده و بعد از رحلت آن مغفور مبرور این نسخه شریف بدست این مسئئی مسمی بمحمد محسن آمد بخاطر رسید که باید بعنوان حواشی نوشت تا در هنگام تلاوت، از هر آیه انتفاعی حاصل آید. در مدت یکسال و چهار ماه بتوفیق الله الملك المنان این مدعا حاصل گشت هر جا از متن بود علامت مهم و هر چه از شرح بود علامت حا و هر چه بر شرح حاشیه بود دوحا بدین طریق که **ح ح ح ح ح** علامت شد و صلی الله علی محمد و آلہ اجمعین الطیبین الطاهرین و لعنة الله علی اعدائهم ابدالابدین»

و مقدمه دیگری دارد که در چهارشنبه ششم ربیع الاول ۱۲۲۸ نوشته شده و کاتب آن که همان محمد جعفر واقفاست می گوید من محمد جعفر بن محمد کاظم در کتابخانه میر محمد علی مجتهد مشتهر به فاضل که در مرشد آباد بنگاله می زیست و در سنه ۱۱۹۵ در گذشت دیدم که این قرآن را به جدم مرحوم حسن رضاخان صاحب تفسیر علوی فارسی هبه کرده بود و جدم آن را به من داد. آن مرد نیک نفس ۸۱ سال عمر کرد و تا آخر عمر که ۱۲۱۶ باشد در عین هشیاری و باخیری ادای فریضه ظهر باسنن و نوافل نمود. حواشی این قرآن چنانچه از نوشته محمد حسین پیداست تفسیر خاص ابراهیم خان مرحوم است و سید مذکور م را علامت متن و ح را نشان شرح و ح ح را علامت حاشیه بر شرح و ح م را نشان حاشیه بر متن مقرر کرده است ... اتفاق را در سال ۱۲۲۷ قرآنی که میر ضیاء الله عمر خود را بر سر آن گذاشته بود بدست من رسید دیدم زحمت زیادی متحمل شده و تمام کتاب التیسیر را به اختصار بر آن نوشته و در فراهم آوردن اسناد قراعت و رسم الفاظ قرآنی اهتمام بسیار کرده است از روی آن نقل و اقتباس کردم و در مدت شانزده روز که دست من امانت بود نوشتم و فرصت مقابله و تجدید نظر نیاقتم و از کتابهای دیگر نیز استفاده کردم ...

بعد علامت اختصاری کتابها را به شرح زیر آورده است :

مدارك	م
بیضاوی	ب
کشاف	ف
علوی	ع
جوامع الجامع (یا جامع الجوامع) طبرسی	ج
تلخیص	ت
تقریب	یب
سراج السالکین	س
تفسیر عین المعانی	ع

ومی گوید آنچه به رنگ قرمز است (حمزه) از میر محمد محسن و فقط تفسیر خاص است و آنچه (سواد) یعنی سیاه است از خود منست .

« حرره العبد الاقل الاحقر بیمنه الدائره الفاخره محمد جعفر یوم الاربعه سادس شهر ربیع الاول سنه ثمان و عشرين و مائین بعد الالف من الهجرة النبویه علی هاجر هالف الف سلام و تحیه . »

ضمائم اول قرآن

صفحه اول : فهرستی از مواضع سجده در قرآن (۱۲۵ مورد)

یادداشت : حرف تهجی اول علامت جزو، دوم علامت رکوع است (ع)

صفحه دوم: فهرست رکوع در هر جزو : جزو اول ۱۶- دوم ۱۷- سوم ۱۷- چهارم

۱۵- پنجم ۱۸- ششم ۱۵- هفتم ۱۹- هشتم ۱۸- نهم ۱۹- دهم ۱۸- یازدهم ۱۷- دوازدهم ۱۷

سیزدهم ۲۰- چهاردهم ۲۲- پانزدهم ۲۲- شانزدهم ۱۷- هفدهم ۱۷- هجدهم ۱۷- نوزدهم ۲۰

بیستم ۱۷- بیست و یکم ۲۰- بیست و دوم ۱۹- بیست و سوم ۱۷- بیست و چهارم ۲۰- بیست و پنجم ۲۰

بیست و ششم ۱۹- بیست و هفتم ۲۰- بیست و هشتم ۲۰- بیست و نهم ۲۲- سی ام ۳۹

کل رکوع مصحف مجید بموجب کتاب امارات الکلم رحمانی تصنیف مصطفی خان ۵۷۴

سجده های واجب - در سجده واجب اول که در سوره السجده واقع است در ورق ۳۹۵

در حاشیه این مصحف نوشته است.

صفحه سوم رموز سجاوندی (به مذهب کوفیان)

ی	عشر
ه	خمس
لا	وقف نیست
ق	بعضی وقف کرده اند
صل	وصل
قف	وقف به عقیده کوفیان بر خلاف دیگران
مع	مراقبه و معانقه بین دو وقف
لب	آیه به عقیده کوفیان و بر خلاف بصریان
تب	به عقیده بصریان
عب	عشر نزد بصریان
خب	خمس
ع	اتمام قصه !
م	وقف لازم است و وصل بد است
ط	وقف مطلق
ج	رجحان وقف - وقف جایز است
ز	وقف بنا بر وجهی

ك	كذلك
ص	اجازه وقف
صلی	وصل اولی است
قلا	گفته اند كه وقف نیست
وقفه	سكنه . وقفه

تمت ۱۲۱۷

صفحة چهارم

توضیحی دربارهٔ : نعمت - سنت - رحمت - امرات - امن (به فتح).... یاها (در صحافی رفته است) - فاتوا (ایضاً) ...

صفحة پنجم

فهرست تعداد آیات سوره‌های قرآن با توضیح این که هر سوره در کدام صفحه این قرآن نوشته شده است :

۱۱۱	کَهف	۷	فَاتِحَه
۹۸	مَرِیم	۲۸۶	بَقَرَه
۱۳۴	طه	۲۰۰	آلِ عَمْرَان
۱۱۲	انبیاء	۱۷۶	نِسَاء
۷۸	سج	۱۲۳	مَائِدَه
۱۱۹	مؤمنون	۱۶۵	انعام
۶۴	نور	۲۰۶	اعراف
۷۷	فرقان	۷۵	انفال
۲۲۷	شعراء	۱۲۹	توبه
۹۳	نمل	۱۰۹	یونس
۸۸	قصص	۱۲۳	هود
۶۹	عنکبوت	۱۱۱	یوسف
۶۱	روم	۴۳	رعد
۳۴	لقمن	۵۲	ابراهیم
۳۰	سجده	۹۹	حجر
۷۳	احزاب	۱۲۸	نحل
۵۴	سبا	۱۱۱	بنی اسرائیل

١٢	تحریم	٤٥	ملائکه
٣٠	ملك	٨٣	یس
٥٢	قلم	١٨٢	سافات
٥٢	حاقه	٨٨	س
٤٤	معارض	٧٥	زمر
٢٨	نوح	٨٥	مؤمن یاغافر
٢٨	بن	٥٤	سجده بافصلت واهوات
٢٠	مزمل	٥٣	شوری
٥٦	مدثر	٨٩	زخرف
٤٠	قیمة (قیامت)	٥٩	دخان
٣١	دھر	٣٧	جائیه
٥٠	والمرسلات	٣٥	احقاف
٤٠	نباء	٣٨	محمد ص یاقتال
٤٦	نازعات	٢٩	فتح
٤٢	عبس	١٨	حجرات
٢٩	تکویر	٤٥	ق
١٩	انفطار	٦٠	ذاریات
٣٦	تطویر	٤٩	طور
٢٥	انشقاق	٦٢	نجم
٢٢	بروج	٥٥	ساعة یاقمر
١٧	طارق	٧٨	رحمن
١٩	اعلی	٩٦	واقعه
٢٦	غاشیه	٢٩	حدید
٣٠	والفجر	٢٢	مجادله
٢٠	یلد	٢٤	حشر
١٥	والشمس	١٣	ممتحنه
١١	واللیل	١٤	صف
١١	والضحی	١١	جمعه
٨	انشراح	١١	مناقون
٨	والتین	١٨	تغابن
١٩	علق	١٢	طلاق

۴	قریش	۵	قدر
۷	دین	۸	بینه
۳	کوثر	۸	زلزال
۶	کافرون یا جحد	۱۱	عادیات
۳	نصر	۱۱	قارعه
۵	مسد (به فتحین) - یا تبیت	۸	تکائر
۴	اخلاص	۳	عصر
۵	فلق	۹	همزه
۶	ناس	۵	فیل

صفحه ششم :

به نقل از ابوالخطاب محمد بن محمود ابن محمد شیرازی مولد و شافعی مذهب از رباط
ابی عبدالله محمد بن الخفیف در رساله کشف الاسرار فی رسم مصاحف الامصار

صفحه هفتم

قراء سبعة : عبدالله بن کثیر مکی - نافع بن ابی نعیم مدنی - ابو عمرو بن العلاء بصری
علی کسائی و عاصم بن ابی النجود و حمزة بن حبیب کوفی - ابن عامر شامی
رموز قراء سبعة و راویان ایشان :

۱ امام نافع - ب قالون

ج ورش - ۵ ابن کثیر

هز بزی - قتیل

حطی امام ابو عمرو - دوری - موسی

کلم ابن عامر - هشام - ابن ذکوان

نصع امام عاصم - ابوبکر - حفص

فضق امام حمزه - خلف - خلاد

رشت امام علی کسائی - ابوالحارث - دوری

صفحه هشتم تا دهم

یادداشت هایی درباره قطع و وصل - رسم - سکنه - اماله - وقف (از حاشیه میرضیاء الله)
صفحه یازدهم به نقل از ترجمه و الاجاهی (تفسیر)

اعداد سور

به قول زید بن ثابت ۱۱۴- ابن مسعود ۱۱۲- (که معوذتین را حساب نکرده است)
ابن کعب ۱۱۳ با خلع و حفده ۱۱۱

و کتب کتب و بحال و مدبره و تفسیره فیه

اجزاء ۳۰

عدد آیات بقول کوفیها ۶۲۳۶ و گفته اند ۶۲۳۵ و به قول بصریها ۶۲۰۴ و گفته اند
۶۲۰۵

تعداد تمام کلمات قرآن

به قول کوفیها ۶۲۰۴۵۰- به قول بصریها ۷۷۴۶۴ و گفته اند ۷۷۴۳۷

شماره حروف

به قول اصح کوفیها ۳۲۱۳۵۰ به قول اصح بصریها ۳۲۱۲۴۰

حروف هجا

۴۸۸۹۲۱ (در کتاب نراقی: ۴۸۸۰۰)

ب ۱۱۴۲۸ (نراقی: ۱۱۲۰۰)

ت ۱۰۴۷۷ (۱۰۱۹۹)

ث ۱۰۴۰۴ (۹۲۷۶)

ج ۳۳۲۲ (۳۲۷۳)

ح ۴۱۳۸ (۳۹۳۹)

خ ۲۵۰۳ (۲۴۱۸)

د ۵۹۹۸ (۵۳۴۲)

ذ ۴۹۳۴ (۴۹۳۹)

ر ۱۲۲۴۰ (۱۱۷۹۳)

ز ۱۵۰۸ (۱۵۰۹)

کتابخانه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
جامع علوم انسانی

(نراقی: ۵۸۹۱)	س ۱۱۵۹۹
(۲۲۵۳ ء)	ش ۲۱۱۵
(۲۰۸۱ ء)	ص ۲۸۰۷
(۲۶۰۷ ء)	ض ۱۲۸۲
(۲۲۷۴ ء)	ط ۱۲۶۴
برابر است	ظ ۸۴۲
(۹۰۲۰)	ع ۹۴۱۹
(۲۲۰۸)	غ ۱۲۲۹
(۸۴۷۰)	ف ۸۴۹۹
برابر است	ق ۶۸۱۳
(نراقی: ۱۰۳۵۴)	ك ۱۰۵۲۲
برابر است	ل ۳۳۵۲۲
(نراقی: ۲۶-۳۵)	م ۶۶۹۲۲
(۲۶۵۶۵ ء)	ن ۲۶۹۵۵
(۲۵۵۳۶ ء)	و ۱۸۰۸۰
ناخواناست	ه ۲۵۵۸۶
ندارد	لا ۴۷۰۹
(نراقی: ۲۵۹۱۹)	ی ۲۵۷۱۹

عشر

به قول بصریها ۶۲۳ - به قول کوفیها ۴۲۳ و شش آیه

خمس

به قول کوفیها ۱۲۴۶ و آیه

رکوعها ۵۵۷

اعجام

فتحه ۹۳۲۴۳ - ضمه ۴۸۰۴ - کسره ۳۹۵۸۲

بِقَطْه ۱۵۷۹۱۳ - مَد ۱۷۷۱ - تَشْدِید ۱۲۵۳ - هَمْزَه ۱۵۳

فهرست رموز قرآن مزبور

نقله قرمزیرالف علامت اختلاف در بودن و حذف است

۱	اماله محصه
-	اماله بین بین
۰۰	بین بین
۰۰۰	بین بین و فتحه
بخعه	بخلاف عنه
عط	عطف
ص	صفت در جمله
غیرف	آیه غیر کوفی
تش	آیه شامی
سم	چنین شنیده است

ضمائم آخر قرآن

صفحه اول یادداشتهایی به نقل از اتقان در علم انسانی و مطالعات فرهنگی

« دوم ... اتقان ومدارك

« سوم ... کشف و سلمی

چهارم: یادداشتهایی درباره نزول و عدد سوره های قرآن به نقل از ابن عباس و آیات قرآن

به نقل از عبدالله بن مسعود

پنجم: بقیه یادداشتهای به نقل از کتاب مهذب الاسماء و الافعال که محمود بن عمر بن محمود بن

منصور نوشته است (جمادی الاولى سنه ۱۲۲۶ هجری)

یادداشتی از راقم سطور که در عدد سوره های مکی از کاتب نسخه مهذب الاسماء

رفع اشتباه کرده است

ربیع الثانی ۲۳۱

ششم :

یادداشت‌های مفصلی درسجاوندی ۱۳ صفحه به نقل از ابی‌الفضل محمدبن ابی‌یزید
طیفور السجاوندی الفزنوی
«حرره العبد الاقل الاحقر محمد جعفر من تفسیر عین المعانی للسجاوندی فی یوم الجمعه اثنین
شهر ربیع الاول سنه ۱۲۲۸»

مطلب دیگری نیست جز طلب‌آمزش برای مردم نیک نفسی که از سر خلوص عقیدت
وایمان کامل وازروی صدق وادارت‌دامن همت بر کمر می‌زنند و باوقف این قبیل کتابهای
باارزش و نفیس خدمتی بس بزرگ می‌کنند . به قول فردوسی بناهای آباد خراب می‌گردد
وازباد وباران و تابش آفتاب گزند می‌یابد ولی کتاب هیچ وقت از بین نمی‌رود و فضیلت
علم باقی می‌ماند . همین چندی قبل بود که دومرد نیکوکار بلند همت کتابخانه شخصی خود
را بر آستان قدس رضوی وقف کردند و به سعادت ابدی رسیدند .

تقی بimensh

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی